

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE BİRLEŞİK ZARF-FİLLER

Gürer GÜLSEVİN*

I. Zarf Kavramı

“Yön, zaman, tarz, sebep, miktar, vasıta ve sebep bildirerek yüklemi tamamlayan cümle unsuru, zarftır.”¹ Zarflar, sözdiziminde “yüklem” ve “özne” gibi aslı öge sayılamasalar da, cümlelerin anlamını tamamlayan son derece önemli tümleçlerdir. Gramercilerimizin bu konu ile ilgili söyledikleri de aşağı yukarı aynı şeylerdir.²

Türkçede kimi zaman bazı yer, yön, zaman vs. adları yüklemi nitelediğinde “zarf” görevini üstlenir, kimi zaman da bazı gramatikal işleyişler “zarf”ları oluşturur. Bu tür gramatikal yolların en yaygınlarından biri “tekrar grupları”na başvurmak (*muşıl muşıl uyu-, yeşil yeşil bak-* vs.); bir diğeri de “zarf-fiil ekleri”ni kullanmaktır (*koşarak git-, soğut-up iç-, gel-ince ver-, bağır-a bağır-a konuş-* vs.).

* Doç.Dr., AKÜ, Uşak Eğitim Fakültesi

¹ Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.57

² Gramerlerimizin zarf tanımları: Zeynep Korkmaz: “Fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, nitelme, yer, yön gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü: d ü n, b u g ü n, y a r ı n ...” (Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.178); Tahsin Banguoğlu: “Fiillerin ve sıfatların önüne gelerek anlattıkları kılış, oluş veya vasıfları açıklayan, ya da değiştiren kelimelere z a r f (adverbe) deriz.” (Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1995, s. 371); Muharrem Ergin: “Zarf ise kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın manasını değiştiren isimlere verdiğimiz addır.” (Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, 21. Baskı, İstanbul 1993, s.244); Tahir Nejat Gencan: “Sıfatların, eylemlerin ya sa görevce kendine benzeyen sözcüklerin anlamlarını berkiten ya da kısip sınırlayan sözcüklere BELİRTEÇ denir”, (Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara 1979, s.408); Haydar Ediskun: “Fiillerin ya da filimsilerin, sıfatların anlamlarını zaman, yer ve yön, durum, nicelik, soru kavramlarıyla belirleyen ya da kısip sınırlayan kelimelere zarf denir.” (Haydar Ediskun, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, 4.Basım, İstanbul 1992,s 273)

Dilimizde en işlek, en canlı, en yaygın zarf oluşturma yolu da, işte bu zarf-fiil yapılarıdır. Zarf-fiil yapıları, bütün gramerlerimizde değerlendirilmiş olsalar bile, türleri ve ayrıntıları lâıykı ile sınıflandırılarak incelenmiştir diyemeyiz. Özellikle dilbilgisi öğretiminde kullanılabilir şekilde “efradımı cami, ağıyarımı mani” bir listelemenin yapılması gerekmektedir.

II. Zarf-fiil Kavramı

“Fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerle geçici zarf³ oluşturan yapılara zarf-fiil denir.”⁴ Gramerlerimizin zarf-fiiller olarak ortaklaşa verdikleri ekler şunlardır:

	-(y)A	-(y)Alı	(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn
Muharrem Ergin	-(y)A	-(y)Alı	-(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn
Tahsin Banguoğlu	-(y)A	-(y)Alı	-(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn
T. Nejat Gencan	-(y)A	-(y)Alı	-(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn
Haydar Ediskun	-(y)A	-(y)Alı	-(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn
Kaya Bilgegil	-(y)A	-(y)Alı	-(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn
Zeynep Korkmaz	-(y)A	-(y)Alı	-(y)ArAk	-(y)IncA	-(y)Ip	-ken	-mAdAn

³ “geçici zarf” demekle, sözlüğe madde başı olarak girmeyen zarflar kastedilmektedir. Örnek olarak, *koş-* fiiline *-(y)IncA* ekini getirdiğimizde *koşunca* şeklinde bir zarf elde ederiz, ancak bu *koşunca* zarfını sözlüğe madde başı olarak koymayız.

⁴ Bazı gramerlerimizdeki zarf-fiil tanımları: Zeynep Korkmaz “Cümlede fiilin zarf görevinde kullanılmasını sağlayan ekler: *-(y)A*, *-(y)I*, *-(y)ArAk*, *-DIktA*, *-ken*, *-mAdAn*, *-mAKsIzIn* vb.” a.g.e, s.178; Muharrem Ergin “Gerundiumlar hareket hali ifade eden fiil şelilleridir. Bunlar ne fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket, ne partisipler gibi nesne ifade ederler. Gerundiumlar şahsa ve zamana bağlanmayan mücerret bir hareket hali karşılarlar. Hal ve durum karşılayan kelimelere zarf diyoruz. Şu halde gerundiumlar fiillerin zarf şekilleridir.” a.g.e, s.319; Tahsin Banguoğlu “Zarf-fiiller fiilin zarf işlevine girmek üzere aldığı özel şekillerdir.” a.g.e, s.427; Tahir Nejat Gencan “BAGEYLEM =ULAÇ: Kurduğu önermeyi başka bir önermeye bağlayan eylemsidir.” a.g.e, s.391; Haydar Ediskun “Bağ-fiiller, bir yandan bileşik cümlede iki cümlecığı bağladıkları için bağlaç, öbür yandan da özne, nesne, tümleç aldıkları için fiil olan kelimelerdir.” a.g.e, s. 252

Bunların dışında, birtakım eklerin birleşmesi ile oluşan zarf kullanılışları da bazı gramercilerimizin dikkatinden kaçmamıştır: *gel-diğinde, yorul-maksızın, anla-rcasına, anla-r gibi, tut-tuktan sonra* vs. Bu tip geçici zarf yapılarının diğer zarf-fiillerden farkı ise, eklerin birkaçını dahi vermiş olan az sayıdaki gramerde de sınıflandırılarak açıklanmamıştır. Sadece, fonksiyonları itibarı ile bazı yapılar, diğer zarf-fiillerle bir arada sıralanmıştır.

Biz bu makalede, aslî zarf-fiil eki olan *-(y)A, -(y)All, (y)ArAk, -(y)Inca, -(y)Ip, -ken, -mAdAn* vs. üzerinde durmayacağız. Aslen zarf-fiil eki olmayan bazı ek ve/veya edatların birleşmesi ile oluşturulan “geçici zarf” yapılarını incelemeye çalışacağız.

III. Birleşik zarf-fiil kavramı

Fiilleri “geçici zarf” yapan eklerle zarf-fiil ekleri diyorduk. Bu eklerin bir kısmı (*gör-üp, başla-yınca, iç-meden, koş-arak* vs.) esas itibarı ile zarf-fiil olarak yaşamaktadırlar. Ancak, aslen zarf-fiil eki olmayan birtakım ekler de, başka bazı ek ve edatlarla birleşerek, fiilleri cümle içinde “geçici zarf” durumuna getirirler. İşte, bu “*aslen zarf-fiil olarak doğmamış bazı ekler ile eklerin ve/veya edatların düzenli ve kurallı bir biçimde birleşip fiillere ulanarak geçici zarf oluşturduğu yapılara quasi gerundium (birleşik zarf-fiil) denir.*”

Örnek olarak: *Arkadaşın da gel-diğinde sinemaya gidebiliriz.*

- DIK sıfat-fiil eki;
- +In üçüncü teklik iyelik eki;
- +DA bulunma halidir.

Bu üç ayrı ek bir araya gelince kendi fonksiyonlarını terk edip yoğrularak tek bir görev üstlenir. Artık ne sıfat-fiil, ne iyelik ne de bulunma hali vardır. Burada sadece, eklendikleri fiili geçici zarf haline getirmiş birleşik bir yapı söz konusudur.

Gramerlerimizde ve terim sözlüklerimizde rastlayamadığım bu terim, hocam Osman Nedim Tuna'nın ders teksirlerinde, bir paragrafta da olsa, şu şekilde kaydedilmiştir :

*“-mAKsIzIn : Bu ekle yapılan gerundiumlar (yarı gerundium, quasi gerundium)’dur. Burada ayrı ekler mevcuttur. Eklerin birleşmesi ile gerundium fonksiyonu oluşur. -mAKsIzIn gerundiumu yarı gerundium, -mAdAn gerundiumu ise gerçek gerundiumdur.”*⁵

O. N. Tuna'nın kullandığı “**quasi**” kelimesi dilimizde “*hemen hemen, aşağı yukarı*” anlamlarını taşır. Yani, **quasi gerundium** demek, “*tam zarf-fiil değil de, hemen hemen zarf-fiil olabilecek bir yapı; ya da aşağı yukarı zarf-fiil sayılabilecek bir yapı*” demektir.

Bu tür yapılar için Türkoloji literatüründe yaygınlaşmış bir terim bulunmadığı görülür. J. Vandewalle, internetteki “Türkçe Öğretimi Tartışma Hattı”nda⁶, G.Lewis'in “**Turkish Grammar**” adlı eserinde bu tür yapılar için “**gerund-equivalent**” terimini kullandığını belirtmiştir. Bu terim ise “*zarf-fiil eşdeğeri*” olarak dilimize aktarılabilir. Ancak, bu yapılar incelendiğinde, batı dillerinde kullanılmış olan “**quasi (hemen hemen, aşağı yukarı)**” veya “**equivalent (eşdeğer)**” ifadelerinin, ilgili yapılar için doğru tanımlamalar olmadığı görülür. Çünkü, **-(y)InCA**, **-(y)Ip** şekilleri eklendikleri fiilleri ne derece geçici zarf haline getiriyorsa, **-(y)Iyormuş gibi**, **-DIK+iyelik+dA** şekilleri de fiilleri aynı derecede geçici zarflar haline getirmektedir. Yani bunlar da tam bir zarf-fiil özelliğindedir. Farklı yanları ise, bunların; **-(y)A**, **-(y)All**, **-(y)ArAK**, **-(y)InCA**, **-(y)Ip**, **-ken**, **-mAdAn** ekleri gibi zarf-fiil şekilleri olarak doğmayıp, başkaca ek ve edatların bir araya gelip birleşmeleri sonucunda bu fonksiyonu üstlenen birleşik yapılar olmalarıdır. Bu yüzden, bu makalemizde **BİRLEŞİK ZARF-FİİLLER** terimini kullanmayı uygun bulduk.

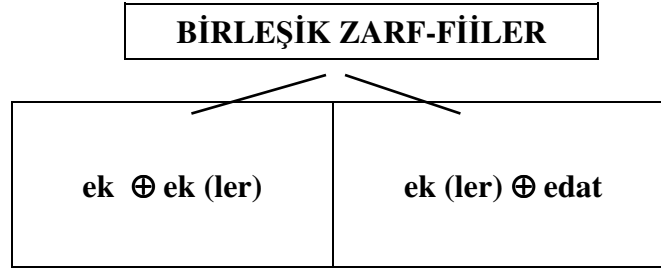
⁵ Osman Nedim Tuna, *Türk Dilbilgisi Fonetik ve Morfoloji*, (Ders Teksiri), İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları 3, Malatya 1986, II Morfoloji s.30.

⁶ Grubun internetteki adresi: <http://www.egroups.com/messages/Turkish-FL/1> dir.

Türk dilinin hem tarihi hem yaşayan kollarında bu tür sahte zarf-fiiller görülmektedir. Ancak, “birleşik (quasi/equivalent) zarf-fiil” kavramı henüz zihinlerde gereği kadar yerleşmediğinden, ilgili lehçe veya eserlerin dil incelemelerinde de pek değerlendirilmedikleri görülür. İncelemelerinde bu tür yapıların bir bölümünden olsun bahseden dikkatli ve titiz araştırmacılarımız da, zarf-fiiller içinde ayrıca sınıflandırma yoluna gitmemişlerdir.⁷

Türkiye Türkçesindeki birleşik zarf-fiillerin sayısını ve sınırını belirleyebilmek oldukça güçtür. Çünkü bu yapılar, müstakil birer ek konumunda olmayıp, eklerin ve/veya edatların birleşmesi sonucu fiilleri geçici zarf haline getiren özel birleşiklerdir. Sadece morfolojinin değil, sözdiziminin de parçası olduklarından, sınırları genişlemektedir.

Bu makalede, Türkçedeki birleşik zarf-fiiller;

tarzında iki ana gruba ayrılarak bir sınıflandırma denemesi yapılacaktır.

⁷ Köktürkçede *-DUKda*, *-mAz teg* vs. yapılar bulunmakla birlikte, Talat Tekin, *A Grammar of Orkhun Turkic*'te bu tür yapıları hiç vermemiştir. Köktürk ve Uygurcanın gramerini yazan A. von Gabain de *Altürkische Grammatic*'te bunları sınıflandırılmamıştır. Karahanlı Türkçesi bu konuda daha iyi incelenmiştir. Kutadgu Bilig'deki fiilleri inceleyen Ahmet Bican Ercilasun, gerçek zarf-fiiller ile birlikte bu tür zarf-fiilleri de kitabına almıştır. Biz de *“Eski Anadolu Türkçesinde Ekler”* adlı kitabımızda “sahte zarf-fiil” olan yapıları incelemiştik, ama tıpkı *“Kutadgu Bilig'de Fiiller”* adlı eserde olduğu gibi, normal zarf-fiil ekleri ile birlikte vermiş ve ayrıca sınıflandırmamıştık. “Sahte zarf-fiil”lerin tasnifi yapılarak bu kavramın yaygınlaşması sonucunda, lehçelerimizin ve tarihi metinlerimizin de zarf-fiiller konusu bakımından daha verimli incelenebileceği kanısındayız.

B İ R L E Ş İ K Z A R F - F İ İ L L E R

EK ⊕ EK YAPISINDA OLANLAR

SIFAT-FİİL ⊕ HAL EKİ

1. -DİK + çA

- Eski günlerimizi *hatırla-dıkça* gözlerim doluyor.
- *Konuş-tukça* birbirimizi daha iyi anlayacağız.
- Mahalleye *uğra-dıkça* çocuklara şeker dağıtırdı.

2. -mİş + çA

- *Kudur-muşça* etrafına saldırıyordu.

3. -(y)Ası + ya

- Adamcağızı *öldür-esiye* dövdüler.

4. -(y)An + dA

Halk ağzında ve türkülerde bulunur. Azerbaycan Türkçesi için karakteristik bir zarf-fiildir.

- Yaz *gel-ende* çıkam yayla başına.

SIFAT-FİİL ⊕ İYELİK ⊕ HAL EKİ

5. DİK + iyelik + cA

- Elimden *gel-diğince* yardım ederim.
- Kaybolanları da şartlar *elver-diğince* aramıştık.

6. -DİK + iyelik + A

- Her şeyi itiraf *et-tiğimize* memnun oldular.

7. -DİK + iyelik + dA

- Çorbamızı *bitir-diğinizde* yola çıkarız.
- Eve *gel-diğimde*, her şeyin bir güzel yerleştirilmiş olduğunu gördüm.

8. -DİK + iyelik + dAn

- Geleceğinizi *unut-tuklarından* hazırlık yapmamışlar.
- Pirinç *bit-tiğinden* pilavı yapamadık.

9.-(y)AcAK + iyelik + A

- Boş *otur-acağına* sınıfları temizlesin.
- Lokantada pide *yi-yeceğinize* bize gelseydiniz.

10.-(y)AcAK + iyelik + dAn

- Zaten Ankara'da *görüş-eceğimizden*, konuşmamı kısa kesiyorum.
- Akşama *dön-eceğimizden* pijamalarımızı almamıştık.

SIFAT-FİİL ⊕ çAsInA

Bu yapıda, fiilin üstüne bir veya daha çok sıfat-fiil eklenir. Sıfat-fiillerden sonra ise, üç ekten oluşan + çAsInA şekli getirilir. Buradaki +çAsInA şeklini de birleştirilmiş tek şekil olarak düşünüyoruz. Çünkü hem 3. kişi dışında iyelik eki ile kullanılamıyor, hem de hal eki değişmiyor.⁸

Hem + çAsInA, hem de + sInA eklerinin sadece “sıfat-fiil”ler üzerine eklenerek zarf oluşturmadıkları görülmektedir. Vasıf isimlerine + çAsInA, normal isimleri + sInA ekleri getirildiğinde de cümlenin zarfları meydana getirilebilmektedir: *aptal+casına davran-*, *kahve+sine tavla oyna-*

11. -(y)AcAK + çAsInA

- Sesini tüm hastahaneye *duyur-acakçasına* bağıyordu.
- Arabanın motorunu *patlat-acakçasına* gaza bastı.

12. -mİş + çAsInA

- Söylenenleri *anlama-mışçasına* itiraz ediyordu.
- Tüm bildiklerini *unut-muşçasına*, yüzüme mahsun mahsun bakıyordu.

13. -(I)yor + cAsInA

- Minik bebek, etrafında olanları *anlı-yorcasına* dikkat kesildi.,

⁸ Birleşik zarf-fiiller oluşturulurken, en çok -DİK sıfat-fiili görev üstlenmesine rağmen,+çAsInA eklemeli tiplerde bu sıfat-fiilden yararlanılmadığı görülmektedir.

14. -(V)r + cAsInA

- Elindeki kırbaçla atına *öldür-ürcesine* vuruyordu.
- Her yıl derslerimizde aynı konuları tekrarladığı halde, yine de yeni bir şeyler *anlat-ırcasına* heyecanlanırdı.

15. -mAz + cAsInA

- Sınıfta kasıtlı olarak bırakıldığımı *bil-mezcesine* bana niye sinirleniyorsunuz
- Beni *tanı-mazcasına* bunları nasıl söylersin.

16. -(y)AcAKmİş + çAsInA

- İnşaatı bu yazı *bitir-ecekmişçesine* çalışıyorlar.
- *Öldür-ecekmişçesine* vuruyorlardı.

17. -(I)yormuş + çAsInA

- Her şeyden *anlı-yormuşçasına* böbürleniyordu.
- Olanlara *aldırmı-yormuşçasına* balık tutmaya devam ettiler.

18. -(V)rmİş + çAsInA

- Her şeyden *anla-rmışçasına* fetva vermeyin lütfen.
- Bilgisayar kullanmayı da *bil-irmişçesine* havalara girdi

19. -mAzmİş + çAsInA

- O güzelliği *gör-mezmişçesine* gelip geçemedim
- Ayrılırken üzülmemeleri için çocuklarımı hiç *sevmezmişçesine* davranmıştım.

MASTAR ⊕ sİzİn

20. mAk + sİz + İn

- *Dur-maksızın* çalışıyordu.

MASTAR ⊕ sInA

21. -mA + sIn + A

- Bu uğurda *öl-mesine* yola çıkılır.

22. -mA - mA + sIn + A

- Hiç *dinlen-memesine* çalıştılar.

MASTAR ⊕ cAsInA

23. -mA + cAsInA

- Bardağı bir dikişte *bitir-mecesine* bahse girerdi.
- Hiç *susma-macasına* ağlaşmışlardı.

(aynı fiilin tekrarı ile)

24. -(V)r ⊕ -mAz

- Hastalandığımızı *duy-ar duy-maz* size koştuk.
- Kazayı *gör-ür gör-mez* telefona sarıldım.

25. -DI + kişi -(y)AlI

- Uşak'a *gel-dik gel-eli* kiralık ev arıyoruz.
- Sütü *iç-tim iç-eli* midem bulanıyor.

EK ⊕ EDAT

YAPISINDA OLANLAR

EK ⊕ EDAT yapısındaki bazı birleşikler, cümledeki görevlerine göre bazan zarf, bazan da sıfat yapabilmektedirler. Zaten, “zarf” da “sıfat” da gramerde birer görev adıdır. “güzel” kelimesinin kullanımları, bu fonksiyonlar için iyi bilinen bir örnektir: *Karnesinde güzel notlar çoğunlukta. (sıfat) Yarın hava güzel olacak. (zarf)*

Burada vereceğimiz birleşik yapıların kimilerinin de, bazan sıfat görevini üstlenebildikleri görülür:

• **-(V)rcAsInA**

Zarf olarak : Her şeyden *anla-rcasına konuşuyordu.*

Sıfat olarak : Her şeyi *anla-rcasına hareketleri*, topluluk içinde yadırganıyordu.

• **-(y)AcAK + iyelik tarzda**

Zarf olarak : Evimizi rahat *edebil-eceğimiz tarzda döşettik.*

Sıfat olarak : Herkesin *sev-ebileceği tarzdaki hikayeleri* bir araya getiriyoruz.

EK (ler) ⊕ BAŞKA

26. -(y)AcAk + iyelik + dAn başka

- Sokağa *ç ı k a r m a - y a c a ğ ı m d a m* başka, bir araba da dayak yiyeceksiniz.

27. -DIK + iyelik + dAn ⊕ başka

- Ayaklarına kadar *g i t - t i ğ i m i z d e n b a ş k a*, bir araba da fırça yedik.

EK (ler) ⊕ BERİ

28. -(y)AlI beri

- Siz okulumuza *g e l - e l i b e r i* elektrik kesintisi olmadı.
- Öbür mahalleye *t a ş ı n - a l ı b e r i* bizleri tanımaz oldu.

29. -(y)AlI + dAn beri

- Tatile *g i r - e l i d e n b e r i* arkadaşlarımla görüşemedim
- Küçük kardeşi *d o ğ - a l ı d a n b e r i* oğlumun iştahı yok doktor bey.

30. -DIK + iyelik beri

- Yeni eve *t a ş ı n - d ı ğ ı m ı z d a n b e r i* çocukların yüzünden gülcükler eksik olmuyor.
- Aç karına soğuk suları *i ç - t i ğ i m d e n b e r i* hastayım.

**EK ⊕ (İ)LE BİRLİKTE
(BERABER)**

31. -mA + iyelik + (i)lA birlikte

- Senin takıma *g e l - m e n l e b i r l i k t e* her şey değişti..
- Yalçın'ın karnesinin iyi *o l - m a s ı y l a b i r l i k t e*, teşekkür alması da gerekmez miydi!

32. -mAK + (i)lA birlikte

- Ahmet'in bazı yanlışlıklarını *e l e ş t i r - m e k l e b i r l i k t e*, aynı kadroda çalışmaktan hep mutlu olmuşumdur.
- Uşak'a *t a ş ı n - m a k l a b i r l i k t e*, sizleri unutmuş değilim.

EK (ler) ⊕ DOLAYI(sıyla) (ÖTÜRÜ)

33. -(y)AcAK + iyelik + dAn dolayı (ötürü)

- Sınava Ankara'da *gir-eceğimizden dolayı* son derece mutlu olmuştuk.
- Mezun *ol-acağımızdan ötürü* artık sevinmiyorduk.

34. -DİK + iyelik + dAn dolayı (ötürü)

- *Gecik-tiğinizden dolayı* sıranızı başkasına verdik.
- *Gecik-tiğimden ötürü* sizlerden özür dilerim
- *Söyle-diklerinizden dolayı* bir gün pişman olacaksınız.

35. -mA + iyelik + dAn dolayı

- Dersi bizler için *tekrarla-manızdan dolayı* teşekkür ederiz.
- Havanın bozuk *ol-masından dolayı* pikniği erteledik.

36. -mA + iyelik dolayısıyla

- Ders yılına yeni *başla-mamız dolayısıyla* bugünkü gecikmenizi hoş karşıyorum.
- Bu mükafat, çok *çalış-manız dolayısıyla* verilmiş olabilir.

EK (ler) ⊕ FAZLA (ÇOK)

37. -(y)AcAK + iyelik + dAn fazla (çok)

- Her zaman *yiyebil-eceğinden fazla* istiyor.

38. -DİK + iyelik + dAn fazla (çok)

- *Bil-diğinden fazla* konuşmayı marifet sanıyor.

EK (ler) ⊕ GİBİ

39. -(y)AcAk gibi

- O kadar ekmeği *yiyebil-ecek gibi* evine götürmüştü.

40. -mİş gibi

- Olanları *anla-mış gibi* bakıyordu.
- Kazayı kendisi de *gör-müş gibi* anlatmaya başladı.

41. -(V)r gibi

- Söylediklerimi *anla-r gibi* bakıyordu.
- Bir ara ufaklığı *gör-ür gibi* olmuştum.

42. -(I)yor gibi

- *Uyu-yor gibi* yatmıştı.

43. -(y)AcAK + iyelik gibi

- Sizin de *takdir ed-eceğiniz gibi*, bu şehri imar etmek oldukça güçtür.
- *Anlayabil-eceğimiz gibi* konuşun.

44. -DIK + iyelik gibi

- Bize *gel-diğiniz gibi*, ablanıza da arada bir uğramalısınız.
- İçeri *gir-dikleri gibi* bağırmaya başlamışlardı.
- *Gör-düğünüz gibi*, çocuklar oldukça bakımsız kalmış.
- Arabayı *iste-diğiniz gibi* temizlettim.

45. -(y)AcAKmIş +(kişi) gibi

- O kadar ekmeği *yiyebil-ecekmiş gibi* evine götürdü.
- İçeri *gir-ecekmiş gibi* ilerliyordu.
- Gayret etsen *yüzüver-ecekmişsin gibi* görünüyor.

46. -(V)rmIş gibi

- Her şeyi *bil-irmiş gibi* öne atılıvermeyecektin.
- Bozuk oyuncakları *onarabil-irmiş gibi* işe koyuldu.

47. -(I)yormuş + (kişi) gibi

- İçeride olduğumuzu *bilmi-yormuş gibi* haykırıyordu.
- *Anlı-yormuşsun gibi* hep sana soruyorlar.

EK (ler) ⊕ GÖRE

48. -(y)AcAk + iyelik + A göre

- Öğretmenin *söyle-yeceğine göre* hareket ederiz.
- Enflasyon *düş-eceğine göre*, yeni taksitlere girebiliriz.

49. -DIK + iyelik + A göre

- Dersler *bit-tiğine göre* memlekete dönebiliriz.
- Söz ağzından *çık-tığına göre*, bizleri tatile götürüyorsun demektir.

EK (ler) ⊕ HALDE

50. -DIK + iyelik halde

- Sizi bu yaz tatile götüreceğimi *s ö y l e - d i ğ i m h a l d e*, bana inanmamıştınız.
- Ders notlarını o kadar *ara - d ı ğ ı m h a l d e* bulamadım.
- Evde *ol - d u ğ u h a l d e* telefona cevap vermedi.

EK (ler) ⊕ İÇİN

51. -(y)AcAK + iyelik için

- Kendi evimize *ta ş ı n - a c a ğ ı m ı z i ç i n* çok seviniyorum.
- Bir tabakla *d o y a b i l - e c e ğ i m i z i ç i n* daha fazlasını istememiştik.

52. -DIK + iyelik için

- *G e c i k - t i ğ i n i z i ç i n* sıranızı başkalarına verdik.
- *Ç a l ı ş m a - d ı ğ ı n ı z i ç i n* sınıfta kaldınız.

53. -mA + iyelik için

- *G e l - m e m i ç i n* yalvaracaksınız.
- Bu çocuğa biraz yardım *e t - m e m i z i ç i n* bize göndermişler.

EK (ler) ⊕ (i)LA

54. -mA + sI (i)le

- Müdürün *g e l - m e s i i l e* ortalık yatıştı.
- Piyangodan büyük ikramiyeyi *k a z a n - m a m l a* hayatım değişti.

55. -mAK (i)le

- Bir çiçek *a ç - m a k l a* bahar gelmez.
- Sınava hazırlanırken televizyonu *k a p a t - m a k l a* beni mutlu etmiştin

EK (ler) ⊕ İSE

56. -mAk + tAn (i)se

- Boş *o t u r - m a k t a n s a* sınıfları temizleyin.
- Sokağa *ç ı k - m a k t a n s a* evde ders çalışırım.

EK (ler) ⊕ KADAR(ıyla) (DEK/DEĞİN)

57. -(y)AcAk kadar

- Daldaki kayıslardan *doy-acak kadar* yemiştik.

58. -(y)AcAK + iyelik kadar

- Elmalardan *yiyebil-eceğiniz kadar* götürebilirsiniz.

59. -(y)An + A kadar (/dek / değin)

- Siz *gel-ene kadar* evinizi gözleyebiliriz.
- İzmir'e *gid-ene değin* başımızı şişirdi.

60. -(y)AsI + yA kadar

- Köye *var-asıya kadar* kafamızı şişirdi.
- Çiğ köfteyi *bekle-yesiye kadar* et sulu bir tarhana çorbasını içmeyi yeğlerim.

61. -DIK + iyelik kadar

- Bahçivanın *ver-diği kadar* alalım.
- Elinizden *gel-diği kadar* çalışmalısınız.
- Tuncer, sen *bil-diğin kadar* konuş.

62. -DIK + iyelik kadarıyla

- *Anlaşıldığı kadarıyla* inşaatı yarılamışsınız.

63. -(y)IncA + ya kadar⁹

- Boş *otur-uncaya kadar* ortalığı toplayaydın.
- Ben *gel-inceye kadar* sınavı başlatmayın.

64. -mİş kadar

- O sınavdan iyi notlar alınca, sınıfı *geç-miş kadar* sevinmiştik.

EK (ler) ⊕ MI

65. -DI + kişi mI

- Yaz *gel-di mi* tatile çıkacağız.
- Bahçeye *gir-diniz mi* bütün güzellikler önünüze seriliyor.

⁹ Buradaki yapı, diğerlerinden biraz farklıdır. Çünkü, ilk ek de zaten zarf-fiil ekidir.

66. -mIyor (+ kişi) mI (+ kişi)

- Sokağa bağırarak *gir-miyor musun*, yüreğim ağzıma geliyor.
- Mini etekleriyle podyumda *ilerle-miyorlar mı*, seyredenlerin iči gidiyor.

67. -mAz + kişi mI

- Küçükük çocuklar dudaklarını büzüp *ağla-mazlar mı*, iım parçalanır.

EK (ler) ⊕ MÜDDETÇE (SÜRECE)

68. -DIK + iyelik müddetçe (süreçe)

- *Çalış-tığınız müddetçe* başarılı olacağınızdan kuşkumuz olamaz.
- Ödemelerimiz *aksatma-dığımız süreçe* bize kömürümüzü en iyi yerinden gönderiyordu.

EK (ler) ⊕ ÖNCE

69. -mAdAn önce¹⁰

- Soğuklar *gel-meden önce* kışlıklarımızı hazırlamalıyız.
- Sen *gel-meden önce* yemeği pişirmiş olacağız.

70. -mAz + dAn önce

- Çirkeflikleri *duyul-mazdan önce* mahallede epeyi itibar görmüştü.

EK (ler) ⊕ RAĞMEN (KARşIN)

71. -mA + iyelik + A rağmen

- İki gündür masadan *kalkma-mamıza rağmen* ödevi bitiremedik.
- Sabahlara kadar *çalış-mama rağmen* sınavı geçemedim.
- Annemin dikkat etmemi *söyle-mesine karşın*, yine de dikkatsiz davranmıştım.

¹⁰ Buradaki yapıda da, ilk ek zarf-fiil şeklidir.

EK (ler) ⊕ SEBEBİYLE

72. -mA + iyelik sebebiyle

- Başbakanımızın şehrimize *gel-mesi sebebiyle*, üniversite olarak, bir akşam yemeği düzenlemeyi planlıyoruz.

EK (ler) ⊕ SIRADA (/ESNADA)

73. -(y)AcAK + iyelik sırada (esnada)

- Bize *gel-ecekleri sırada* anneleri hastalandı.
- Sokağa *çık-acağım esnada* yağmur başlayıverdi.

74. -DİK + iyelik sırada (esnada)

- İşi *bitir-diğim sırada* telefon çaldı.
- *Gel-diğiniz sırada* uyuyorduk.

EK (ler) ⊕ SONRA

75. -DİK +tAn sonra

- Türkoloji hattına abone *ol-duktan sonra* ufkum genişledi.
- Okullar *kapan-dıktan sonra* taşınacağız.
- Sen de böyle *yap-tıktan sonra*, başkalarına diyeceğim bir şey kalmaz.

EK (ler) ⊕ TAKDİRDE

76. -DİK + iyelik takdirde

- Düzgün *çalış-tığınız takdirde* maaşlarınızı artırabilirim.
- Böyle *davran-dıkları takdirde* okuldan kayıtlarını sileriz.

EK (ler) ⊕ TARZDA (BİÇİMDE)

77. -(y)AcAK + iyelik tarzda (biçimde)

- Evimi rahat *edebil-eceğim tarzda* döşettim.
- Öykülerini, gençlerin *beğen-eceği tarzda* yazar.

78. -DIK + iyelik tarzda (biçimde)

- Mobilyaları karımın *iste-diği tarzda* yerleştirttim.

EK (ler) ⊕ ÜZERİNE

79. -mA + iyelik üzerine

- Bütün sorduklarımı *bil-mesi üzerine* geçer notu verdim.
- Beni *aldat-ması üzerine* kendisi terk etmiştim.

80. -mA + iyelik + In üzerine

- Evi bir günde taşıyıp *yerleştir-mesinin üzerine* aferini haketmişti.

EK (ler) ⊕ ÜZRE

81. -DIK + iyelik üzre

- Bakanlık tarafından *bildiril-diği üzre*, atamalar durdurulmuş.

82. -mAk üzre

- Eve *git-mek üzere* yola çıkmışlar..

EK (ler) ⊕ YERDE

83. -(y)AcAK + iyelik yerde

- Bize teşekkür *ed-ecekleri yerde* kuyumuzu kazıyorlar.
- Dükkanda bana yardım *ed-eceği yerde* gidip tarlada top oynuyor.
- Bana *gel-eceğin yerde* müdüre gitmişsin.

EK (ler) ⊕ YERİNE

84. -mAk yerine

- Boş *otur-mak yerine* bilgisayar oynasınlar, razıyım.
- Beni *eleştir-mek yerine* kendi yaptıklarına baksın.

EK (ler) ⊕ - ZAMAN (AN/GÜN/AY/YIL) ¹¹

85. -(y)AcAK + iyelik zaman

- Tam sokağa *kaç-acağım zaman* babam eve geliverdi.
- *Gel-eceğiniz zaman* bir telefon açiverirsin.

86. -(y)AcAK + iyelik an

- Maç *başla-yacağı an* elektrikler kesiliverdi.

87. -(y)AcAK + iyelik gün

- *Çalış-acağım gün* misafirlerimiz geldi.
- Ankara'ya *gid-eceğim gün* de izin alamamıştım.

88. -DIK + iyelik zaman

- Ödevini *bitir-diğın zaman* top oynamaya gidebilirsın.
- Boş ofisleri *gör-düğü zaman* fakültenin taşınmış olduğunu anlamıştı.

89. -DIK + iyelik an

- Ödevini *bitir-diğın an* top oynamaya gidebilirsın.
- Evlenme teklif *et-tiğı an* neler hissetmiştin?

90. -DIK + iyelik gün

- Üniversiteyi kazandığını *öğren-diğı gün* bütün psikolojik hastalıkları iyileşivermişti.

91. -DIK + iyelik yıl

- Üniversiteyi *kazan-dığım yıl* müthiş bir kış olmuştu.

S O N U Ç

Türkçedeki zarf-fiiller, yapıları bakımından iki ana gruba ayrılabilirler. Birinci tipte olanlar, aslî görevleri fiilleri geçici olarak zarflaştırmak olan müstakil eklerdir. İkinci gruptakiler ise, aslen zarf-fiil eki olarak doğmamış, farklı fonksiyondaki bazı eklerin ve edatların bir araya gelmesi ile oluşan BİRLEŞİK yapılarıdır. Bu iki tipin cümledeki görevleri aynı, kuruluş şekilleri ise farklıdır. Tespit edebildiğimiz 91 yapı şunlardır:

¹¹ Bunlar, aslında, birer “sıfat tamlaması”nın zarf olarak kullanılışlarıdır.

ZARF-FİİLLER

I. GERÇEK
ZARF-FİİLLERII. BİRLEŞİK
ZARF-FİİLLER

ek ⊕ ek (ler)	ek (ler)	⊕ edat
sıfat-fiil ⊕ hal eki -DIK+çA -mlş+çA -(y)AsI+yA -(y)An+dA sıfat-fiil ⊕ iyelik ⊕ hal eki -DIK+iyelik+cA -DIK+iyelik+A -DIK+iyelik+dA -DIK+iyelik+dAn -(y)AcAK+iyelik+A -(y)AcAK+iyelik+dAn sıfat-fiil ⊕ cAsInA -(y)AcAK+çAsInA -(mlş+çAsInA -(I)yor+cAsInA -(V)r+cAsInA -mAz+cAsInA -(y)AcAKmlş+çAsInA -(I)yormuş+çAsInA -(V)rmlş+çAsInA -mAzmlş+çAsInA mastar ⊕ sIzIn mastar ⊕ sInA mastar ⊕ cAsInA aynı fiilin tekrarı ile -(V)r ... -mAz -DI+kişi ... -(y)AlI	ek (ler) ⊕ BAŞKA -(y)cAk+iyelik+dAn başka -DIK+iyelik+dAn başka ek (ler) ⊕ BERİ -(y)Alı beri -(y)Alı+dAn beri -DIK+iyelik beri ek (ler) ⊕ İLE BİRLİKTE (beraber) -mA+iyelik+(i)IA birlikte -mAK+(i)IA birlikte ek (ler) ⊕ DOLAYI(sıyla) (ötürü) -(y)AcAK+iyelik+dAn dolayı (ötürü) -DIK+iyelik+dAn dolayı (ötürü) -mA+iyelik+dAn dolayı -mA+iyelik dolayısıyla ek (ler) ⊕ FAZLA(çok) -(y)AcAK+iyelik+dAn fazla (çok) -DIK+iyelik+dAn fazla (çok) ek (ler) ⊕ GİBİ -(y)AcAK gibi -mlş gibi -(V)r gibi -(I)yor gibi -(y)AcAK+iyelik gibi -DIK+iyelik gibi -(y)AcAKmlş(+kişi) gibi -(V)rmlş gibi -(I)yormuş(+kişi) gibi ek (ler) ⊕ GÖRE -(y)AcAK+iyelik+A göre -DIK+iyelik+A göre ek (ler) ⊕ HALDE -DIK+iyelik halde ek (ler) ⊕ İÇİN -(y)AcAK+iyelik için -DIK+iyelik için -mA+iyelik için ek (ler) ⊕ İLE -mA+sI (i)IA -mak (i)IA ek (ler) ⊕ İSE -mAK+tAn (i)se ek (ler) ⊕ KADAR (ıyla) (dek/değın) -(y)AcAK kadar -(y)cAK+iyelik kadar -(y)An+A kadar (dek/değın) -(y)AsI+ya kadar -DIK+iyelik kadar -DIK+iyelik kadarıyla -(y)IncA+ya kadar -mlş kadar	ek (ler) ⊕ MI -DI+kişi MI -mIyor(+kişi) mI (+kişi) -mAz+kişi mI ek (ler) ⊕ MÜDDETÇE (süreçe) -DIK+iyelik müddetçe (süreçe) ek (ler) ⊕ ÖNCE -mAdAn önce -mAz+dAn önce ek (ler) ⊕ RAĞMEN (karşın) -mA+iyelik+A rağmen ek (ler) ⊕ SEBEBİYLE -mA+iyelik sebebiyle ek (ler) ⊕ SIRADA (esnada) -(y)AcAK+iyelik sırada (esnada) -DIK+iyelik sırada (esnada) ek (ler) ⊕ SONRA -DIK+tAn sonra ek (ler) ⊕ TAKDİRDE -DIK+iyelik takdirde ek (ler) ⊕ TARZDA (biçimde) -(y)AcAK+iyelik tarzda (biçimde) -DIK+iyelik tarzda (biçimde) ek (ler) ⊕ ÜZERİNE -mA+iyelik üzerine -mA+iyelik+In üzerine ek (ler) ⊕ ÜZRE -DIK+iyelik üzre -mAK üzere ek (ler) ⊕ YERDE -(y)AcAK+iyelik yerde ek (ler) ⊕ YERİNE -mAK yerine ek (ler) ⊕ ZAMAN (an/gün/ay/yıl) -(y)AcAK+iyelik zaman -(y)AcAK+iyelik an -(y)AcAK+iyelik gün -DIK+iyelik zaman -DIK+iyelik an -DIK+iyelik gün -DIK+iyelik yıl

